

M. JOLIA MORETÓ i GIMBERNAT

BREU RESSENYA D'UN ACTE QUIRÚRGIC A LA CATALUNYA
DEL SEGLE XVII

IV Congrés d'Història de la Medicina Catalana
Poblet, 7-9 de Juny de 1985
Actes, Vol. II

A l'Arxiu Diocesà de la Ciutat de Girona, hem trobat el que en podríem qualificar de "Llibre o Apuntacions" (1), és a dir, un llibre de comptes que va pertànyer a Jaume Figuaró, un aicalde de Púbol del segle XVII.

En aquest manual hi ha dues pàgines que pel seu contingut ens criden vivament l'atenció, doncs fan esment d'un acte mèdic vist des de la perspectiva del marit de la pacient, el qui puntualment, va anotant el nombre de visites que reb la dona per part del metge, amb la data en que es van produint i àdhuc els honoraris d'aquestes consultes, fent constar amb detall si ho fa al comptato bé a terminis, en diner o bé en espècie, alhora que indirectament ens va ambientant en el context contractual de la seva època.

TRANSCRIPCIÓ DEL TEXT

Les anotacions de Figuaró son les següents:

"Als diluns de pasqua de 1.616 comença de vanir mastra iacas assi a casa nostra per adobar lo bras de ma muler que era
despres i torna altra volta lo dijous vinent
despres torna altra volta lo dimarts vinent
i li dona un caldini de foc ab lo qual lo obri
i despres vingue so es lo dimecres i dijous i di
vendres i dissata i diumenga i dilluns i dimars
i dimecres i dijous i divendras i dissata i diu
menga tots aquiexos dies arreu que foran tret
sa dias arreu despres i vingue lo dimars vinent
i lo dijous i lo dissata despres altra
volta i torna lo dimars vinent que era lo
dia de Santa Creu fins lo dia de Santa creu
que tambe i vingue i era vingut desa
nou voltes segons me par e dio
19 voltes

.....

Lo divendras abans de Sincogesma i vingue mestra
iacas i tingue vint i sinch dietas ab la de aqueix
dia
al divendras passat de Sincogesma que era 27 de maig
de 1616 i vingue altra volta mestra iacas
i li adoba la nafra lo demondit divendres
li doni lo jaume figuaro balla a mestra iacas
saxanta reials tots de pes dio 6 lliures a bon compte
lo divendras passat corpus vingue mestre
iacas per adobarli lo bras
a vuit de juny i torna mestra
iacas
despres i torna lo dimars que era 15 de nuy
despres i torna altra volta a 18 de juny
despres i torna altra volta a 22 de juny
i a las oras li taia altra volta lo bras
la samana de Sant ioan i vingue duas
voltas
lo dia de sant pera i torna una altra volta
A sinc de juliol de 1616 i torna lo mes
tra iacas altra volta
Item a 10 de dit mes i any dit mestra Jaques hi torna
Item a 16 de dit mes i any dit mestra Jaquès hi torna

Item lo demun dit any li aporta en faliu a torroella en sa casa una bota i mitja de oli en dos vegadas anava la bota a 6 lliures,..... valia 9 lliures
 Item dit any paga mosan pera a mestra Jaques anai farrer de la boilla 18 sous per una destrai feta per dit Jaques
 Item a 11 de Juny de 1621 tinc pagat a dit Jaques 6 lliures a

.....

Compliment de tot lo que se li devia fins lo dia present com consta del alvara final me deu -6 lliures- encara que lo alvara diga faliu franch boxer tambe li diuen mestre Jaques".

COMENTARI AL TEXT

Es tracta com podem veure d'una exposició curta, però molt detallada i precisa, tant, que fins i tot podem elaborar un calendari exacte dels mesos que va durar el tractament.

Es pot discriminar amb claredat dos tipus d'escriptura, que deixem entreveure, que aquests paràgrafs, foren anotats per dues personalitats diferents.

Una primera part, més extensa, és redactada per l'alcalde de Púbol, Jaume Figuaró, que esborralla les paraules, tal i com li brollen de la seva ment, sense tenir en compte, cap mena d'estil ni d'estètica narrativa, que dona lloc a nombroses reiteracions. L'ortografia és precària, quasi onomatopèica, sobre tot en els noms propis, "iauma", "iacas", "ioan", els quals els trobem escrits en minúscula. Només un sol cop escriu el nom del metge amb "J", però sense corregir la "C" per "Qu" i la "A", per una "E".

Ens sorprèn per altra banda la vaguetat en que són esmentades les consultes del mes de maig, en el que no s'especifica data exacta de sis d'elles.

La resta del text l'atribuim a un escriptor o secretari, i tant l'estil com les formes gramaticals són més correctes, atès el panorama ortogràfic de l'època.

Entrant ja, en una anàlisi del contingut, el primer tret a remarcar, és que en aquest escrit podem identificar documentalment un metge o cirurgià francès, Faliu Franch Boxer, dit Mestre Jaques, que va viure a Torroella de Montgrí (Baix Empordà) a principis del segle XVII.

El fet de trobar un francès afincat a Catalunya en aquesta època, no té res d'extraordinari, perquè coincideix cronològicament amb un corrent immigratori que des finals del segle XV s'anava produint, i que durà aproximadament uns cent-cinquanta anys.

Francesos de diferents estaments socials des de gent amb professions lliberals, obrers especialitzats en oficis concrets, artesans, fins a jornalers i bracers s'instauraren per tota la geografia catalana, ajudant a repoblar-la i a refer-la del gran descens demogràfic que s'havia produït a la segona meitat del segle XIV i que va perdurar durant tot el segle XV, degut entre d'altres motius a les freqüents epidèmies.

La superpoblació a la zona pirinenca i les guerres de religió foren motius de repulsió suficientment importants per a produir una ona immigratòria envers una Catalunya subpoblada, que oferia una flexibilitat a l'alça dels salaris i que gaudia d'una especial situació del camp després de la sentència de Guadalupe (2).

LA PATOLOGIA

El següent punt que ressaltem d'aquest escrit, és la imprecisió i l'ambigüitat

amb que el batlle Figaró ens descriu la patologia que presentava la seva dona.

Recordem novament els rengles on ens parla de la malaltia o de la seva terapèutica:

"(...) Per adobar lo bras de ma muler que era despres"

"(...) i li dona un caldiri de foc ab lo qual lo obri"

"(...) i li adoba la nafra lo demon dit dimecras" (27-5-1616).

"(...) i a las oras li taia altra volta lo bras" (2-6-1616).

Amb aquesta informació i tenint en compte que l'evolució de les malalties al segle XVII era diferent que en l'actualitat, ja que gran part dels diagnòstics i tractaments no eren correctes, i aquestes es desenvolupaven fins les fases finals, cosa que ara i en el nostre ambient no es veu només que en raríssimes ocasions, podem formar un ampli ventall d'especulacions diagnòstiques.

Analitzant cronològicament els esdeveniments anteriorment esmentats, resulta senzill pensar que en una de les extremitats superiors de la pacient es degué instaurar un quadre d'impotència funcional, i això ens ho suggereix el fragment "bras despres" que se cita al text. Hem de tenir en compte que el 12 d'abril de 1616, data de la tercera visita que tenim documentada, el Mestre Jaques prescriu a la malalta un caldiri de foc "ab lo qual lo obri"; es a dir que li va fer una cauterització, teràpia summament agressiva que la trobem així descrita:

"Lo cauteri es una medecina odiosa car crema la carn viva del hom i el farà cridar e doire sobiranament" (3). Els caldiris s'empraven per a tallar hemorràgies, per a fer ablacions, per a desbridar abscessos, etc. Si especulem una mica envers la pressumpta etiologia d'aquesta impotència funcional podríem pensar en motius inflamatoris com per exemple una tendinitis, o bé de caire traumàtic que podria ésser una luxació, o una fractura amb ferida oberta; malgrat tot, el que sembla més probable, és que la causa fos infecciosa, una ferida infectada o un abscess.

Fent volar l'imaginació podríem apuntar en aquesta relació una arteriopatia isquèmica, que hagués cursat amb una gran necrosi, encara que amb aquestes dades tan imprecises i escadusseres no deixa d'ésser una hipòtesi agosarada.

Seguint fil per randa el manuscrit, ens adonem que trenta dies més tard encara hi havia una nafra, o el que és el mateix, una solució de continuïtat, una ferida oberta (4).

És interessant remarcar aquesta dificultat de cicatrització que presenta la pacient.

Un mes més tard, suposem que es degué sobreinstaurar algún procés sèptic, doncs tenim constància que el 22 de juny li va tallar novament el braç.

Ens reiterem novament en que no es pot fer un diagnòstic de certesa, amb aquests detalls tan poc precisos, nosaltres només hem jugat dins del camp de les conjectures.

La relació de dietes acaba el 16 de juliol de 1616, el tractament, havia durat 15 setmanes, tenim 37 visites documentades. I podem destacar com a curiositat que el Mestre Jaques va haver de treballar dos diumenges, (17 i 24 d'abril), dilluns de Pasqua (4 d'abril), el dia de Santa Creu (3 de maig) i el dia de Sant Pere (29 de juny), i que havia de desplaçar-se de Torroella fins a Púbol.

ELS HONORARIS

Finalment cal esmentar les dades referents als honoraris del facultatiu, que com podem imaginar, són les més abundants i concretes. La primera que trobem diu "li doni lo iaume figuaro balla/ saxanta reials tots de pes dic 6 lliures a bon compte"

Aquestes dues ratlles deixen entreveure dos importants detalls: el primer és que Jaume Figuaró va pagar-li al metge amb dos sistemes monetaris diferents 60 lliures de Castella, i 6 lliures barcelonines, i que aquestes darreres, les hi quedà a deure, no lliurant el compte fins com ja podrem veure més endavant, al cap de cinc anys.

El dia 27 de maig li pagà 60 reials, tots de pes. Aquestes monedes eren la denominació catalana de "los reales" de Felip II i de Felip III, en dir "tots de pes" significa que es verificava el pes dels mateixos. "El real de dos" pesava 3,30 grams i el "real de cuatro" equivalia a 12,70 grams. És lògic pensar que els va lliurar en quinze peces dels abans mencionats "reales de cuatro" de 1612, que fins aleshores eren monedes retallades. Podem calcular:

$15 \text{ peces} \times 12,70 \text{ grams} = 190,50 \text{ d'argent amonedat}$:

La segona referència explica que li porten una bota i mitja d'oli, "anava la bota a sis lliures, valia nou lliures". Pel que es veu la bota era fa unitat de mesura per a aquest producte al segle XVII, el barral i la carga ho foren durant els segles XVIII i XIX. La bota, que també fou usada a València, Sicília i Nàpois, equivalia aproximadament a cinc hectòlitres, segons les regions.

Comptant novament pel sistema català, una lliura barcelonina equivalia a sous o a 20 croats; el 1616, solament s'acunyen els mig croats de Felip III, que pesaven 1,50 grams d'argent; una lliura, doncs, tenia el valor de 60 grams d'argent. Fent els corresponents càlculs, veiem que el valor de la bota i mitja d'oli era de 540 grams d'argent amonedat.

Mes tard trobem: "(...) paga anal farrer de la bolla (5) 18 sous per una destral". 18 sous eren 18 croats, es a dir 36 mitjos croats o el que és el mateix 5,40 grams d'argent.

La darrera cita la fa al cap de cinc anys "Tinc pagat a dit Jaques 6 lliures a compliment", és a dir 120 croats de tres grams d'argent, per tant 360 grams d'argent amonedat.

El balanç final global de tot el pagament fou de 1.095,90 grams d'argent.

los; d'or es at un pug bingue o m...
jacar y adobar li lobas

o vint de juny i torxa altra volta m...
zadas

de vint i tres na lesi mang que en a 15 de
juny

de vint i tres na altra volta a 18 de juny

de vint i tres na altra volta a 22 de juny

jalar oras li pala altra volta lobas

caf amaria de sort io an i bingue dies

volta

lodia de vint para vint na altra volta

de sine de juny o de i torxa lo mang

para sine altra volta

una 10 de die mes i any die m... jaques hi torxa

una 16 de die mes i any die x jaques hi torxa

En lo dem... at any li aporia en plan... en la

caja una bita i mitja de oli en dos (un gada) anella

la bola a 6 ll valua

En die... paga mo para... die... jaques ans... f...
la bola... y...
En 16 de juny... die... a die jaques 6 ll a cap
met de tot. 6 ll fe li... fins la dia que...
altre final que...
que... Calera d'... fran... torxa...
mesia jaques

Al di luy de pagua de 1010 l'antiga de bany
mesta l'ay a l'ay a nostra para dobar lo
bray de ma mulez que sea

des pres i torra altra volta los di son b'iment
des pres torra altra volta los di mang b'iment
i l'adona b'icab'ri de for ab lo qual lo bu
fay pres i b'ingue sac los di m'ent i d'ing i di
b'endres i d'is'ap' i d'ur m'enga i d' luy i d'imar
i d' m'icras i d'is'ap' i d' b'endres i d' l'apta i d'ia
m'enga torra que sea d'ay aren que sean bet
los diay aren de pres i b'ingue lo b'imar
b'iment i los di son i los di l'apta de pres altra
volta i torra los di mang b'iment de sea lo
d'ia de l'antiga aren f'ing los di ad e l'antiga aren
ques l'antiga i b'ingue i era b'ingut de la
22on volta i era m'ent etc

ARXIV. DIOCESA DE GIRONA
Llibre del Batlle de Púbol

19. l'antiga
lo d'antiga abans de m'icras i b'ingue m'ent
l'antiga i b'ingue m'ent i m'icras ab la bea que
l'antiga m'icras i b'ingue m'ent i m'icras
d'eta que ab l'antiga l'antiga i b'ingue
lo d'antiga m'ent i m'icras que era a 27 de ma
d'is'ap' i b'ingue al' ab l'antiga m'icras i b'ingue
i l'adona l'antiga l'antiga m'icras i b'ingue
i l'adona l'antiga m'icras i b'ingue l'antiga m'icras i b'ingue
l'antiga m'icras i b'ingue l'antiga m'icras i b'ingue

NOTES

- (1) FIGUARO, Jaume "Llibre d'apuntes" Arxiu Diocesà de Girona" sense signatura.
- (2) NADAL, Jordi "La població catalana els segles XVI i XVII", Història de Catalunya. Editorial Salvat, 1978 Volum IV pàgines 49 a 63.
- (2) ROVIRA i VIRGILI, A., SOBREQÜÉS CALLICÓ, J. "Vida econòmica" 1r. capítol Història de Catalunya. Editorial Gran Enciclopèdia Basca 1979. Volum VIII pàgines 295 a 300.
- (3) COROMINES, Joan "Diccionari etimològic i complementari de la Llengua Catalana" II Volum pàgina 645 veure mot "caustic". Curial Edicions Catalanes 1981.
- (4) FABRA, Pompeu "Diccionari General de la Llengua Catalana" Llibreria Catalònia 1932.
- (5) COROMINES, Joan Op. cit. II Volum pàgina 59 veure mot "bola"; "La bola eren peces rodones de cera o plom i també d'altres materials que servien per a autenticar documents i per a expedició de tributs". "Bolleria": "Prop de Torroella de Montgri si fou un lloc on un boller bollava antigament les mecaderies".
- (6) Agraïm al Professor Dr. Felip Mateu Llopis el seu reconegut assessorament en la part numismàtica d'aquest treball.